

Россійская отъ самихъ древнейшихъ временъ. – Москва, 1768. – Т.2. – С. 78. 6. Лихачов Д. С. Русские летописи и их культурно-историческое значение / Д. С. Лихачов. – М, 1947.– С. 57. 7. Іларіон. «Слово про Закон і Благодать» (Літературний переклад С. В. Бондара) / Іларіон. – Філософська думка. – 1988. – № 4. 8. Будовниц І. У. Общественно-политическая мысль Древней Руси (XI-XIVст.) / Будовниц І. У. – М., 1960 – С. 71. 9. Жданов І. Н. Сочинения / І. Н. Жданов. – Спб., 1904. – С. 56.

Petro Jarotskyi

THE KIEV'S ORTHODOXY – THE ROOTS OF UKRAINIAN ORTHODOXY AND ITS MODERN PROBLEMS.

The historical and philosophical analysis of peculiarities of the establishment Kyiv's orthodoxy is made in the article. And also its content filling in the context of historical Rus's tradition is observed.

Key words: *Kievan Christianity, Metropolitan Hilarion, Moscow Christianity, Ecumenical Patriarchate, vizantizm.*

Володимир Мороз (м. Тернопіль)

ПОНЯТТЯ «НАЦІЯ» У ВЧЕННІ ЦЕРКОВ КИЇВСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ (УПЦ, УПЦ КП, УГКЦ): ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена аналізу тлумачення ролі національного чинника у житті церкви у соціальних вченнях УПЦ, УПЦ КП та УГКЦ.

Ключові слова: *УПЦ, УПЦ КП, УГКЦ, нація, соціальне вчення.*

Релігія і церква в Україні – надзвичайно важливий фактор суспільного і державного життя. Впливовість релігійно-церковних чинників засвідчує констатований упродовж багатьох років статус церкви як лідера суспільної довіри. Незважаючи на поліконфесійність і пов'язаний з нею конкурентний характер перебігу міжконфесійних відносин, церкви і релігійні організації продемонстрували у новітній історії України здатність бути потужним консолідуючим інститутом, своєрідним каталізатором об'єднання нації. Яскраві приклади такої ролі – Помаранчева революція 2004–2005 рр. та Революція Гідності 2013–2014 рр. Очевидно, що роль окремих конфесій і їх позиції щодо характеру взаємодії нації і церкви різняться, а тому дослідження цих позицій є актуальною науковою проблемою.

Аналіз теоретичних поглядів на роль національного чинника в житті церкви у вченні УПЦ, УПЦ КП та УГКЦ, як найбільших церков київської традиції, став метою даної статті. Мета зумовлює завдання: виділити у вченні вказаних конфесій основоположні моменти, що стосуються ставлення до нації; з'ясувати спільне і відмінне у позиціях церков з обраного для дослідження питання; окреслити відповідні пункти можливого міжконфесійного діалогу щодо ролі нації у житті церкви. Зрозуміло, що релевантність дійсності нашого аналізу теоретичних засад ставлення конфесій до нації залежить передусім від дотримання самими церквами, їхніми вірними, власного вчення.

Ролі національного фактору у житті церкви в сучасній Україні присвятили увагу у своїх дослідженнях В. Єленський, С. Здіорук, С. Кияк, А. Колодний, О. Недавня, О. Саган, Л. Филипович, П. Яроцький, а також автор даної статті. Водночас швидкий перебіг суспільних процесів перманентно спонукає до повторного аналізу документів церкви та співставлення вміщених у них тез із дійсними позиціями конфесій.

В українській науковій традиції нація – це «історична спільність людей, що характеризується єдиними історичними коренями, територією, мовою, культурою, психічним складом людей» [4, с. 79]. Практично таке ж визначення подає сучасна англосаксонська політологічна думка: «нація – це радше населення в межах держави, яке має спільну культуру, мову та етнічну приналежність, що для неї характерна міцна історична неперервність. Приналежність до нації в більшості членів спільноти виявляється в почутті колективної, громадської ідентичності» [2, с. 435]. У німецькій традиції нація – «організаційне об'єднання, ґрунтоване на основі

спільного походження його членів, їхньої мови, культури, релігії, місця проживання, територіальних кордонів тощо, котре виражає сильне відчуття їхньої спільної приналежності» [6, р. 388]. Зрозуміло, що нація є тією спільнотою, конкретний зміст і виміри якої формують контекст всього простору суспільно-політичного життя соціуму.

Національна ідентичність, як на теоретичному, так і практичному рівні в Україні має численні точки дотику й перетину з ідентичністю конфесійною. Безпосередній вираз цього можна зафіксувати уже в основоположних документах соціального вчення церков. Для УПЦ таким документом є «Основи соціальної концепції Української Православної церкви» [8], для УПЦ КП – декларація «Церква і світ на початку третього тисячоліття» [9]. УГКЦ, на відміну від цих двох православних конфесій, не створила аналогічний єдиний документ – її позиція виражена у низці звернень, декларацій, послань тощо. Утім, і деякі представники православного духовенства вказують, що в УГКЦ соціальне вчення розвинуте порівняно найбільше [7].

1. УПЦ. Уже у першому параграфі «Основ...» УПЦ постулює, що «служіння заради спасіння світу й людини не може обмежуватися національними або релігійними рамками» [8, § I]. Таку позицію аргументовано посиланням на притчу про доброго самаритянина. Наступною ремаркою, в якій керівництво конфесії виражає офіційну позицію щодо взаємин церкви і нації, є наголос на наднаціональному характері церкви з посиланнями на відповідні місця Нового Завіту. Йдеться передусім про відсутність різниці між «еллінами і юдеями» (Рим. 10.12; Кол. 3.11) та покликання до церкви усіх (Рим. 3.29). УПЦ (МП) в «Основах...» не дає власного визначення нації, але наводить два, які, судячи з контексту, вважає чинними: «У сучасному світі поняття «нація» застосовується в двох значеннях – як етнічна спільність і як сукупність громадян однієї держави. Взаємовідносини церкви і держави повинні розглядатися в контексті як першого, так і другого значення цього слова» [8, § II.1].

Єдність церкви, як вселенської за характером, згідно з позицією УПЦ, «забезпечується не національною чи мовною спільністю, а вірою у Христа і хрещенням» [8, § II.1]. У той же час вчення конфесії визнає, що християни мають право на національну самобутність і волевиявлення» [8, § II.2]. Більше того, віруючим пояснюють, що й сама Православна церква «будучи вселенською, складається з багатьох Автокефальних Помісних Церков» [8, § II.2]. Жодної декларації прагнення стати такою автокефальною церквою УПЦ в основоположному документі власного вчення не вмістила. Уникнула вона тут і пояснень причин власної залежності від РПЦ.

Вчення УПЦ подає, що «християнський патріотизм» одночасно виявляється у ставленні щодо нації як етнічної спільноти і спільноти громадян держави [8, § II.2]. «Патріотизм православного християнина повинен бути дійовим... Християнин покликаний зберігати й розвивати національну культуру, народну самосвідомість» [8, § II.2]. Важливою характерною рисою вчення УПЦ є акцентування на тому, що може існувати особливе утворення – «православний народ». В «Основах...» вміщена головна умова існування такої спільноти: «коли нація, громадянська або етнічна, є цілком або здебільшого моноконфесійним православним суспільством...» [8, § II.2].

УПЦ офіційно засуджує агресивний націоналізм, апологію національної винятковості та міжетнічну ворожнечу [8, § II.2]. «Тим більше незгодні з Православ'ям учення, які ставлять націю на місце Бога або зводять віру до одного з аспектів національної самосвідомості» [8, § II.2]. Ієрархи конфесії пообіцяли, що «Православна церква здійснює місію примирення між втягнутими у ворожнечу націями та їхніми представниками. Так, у ході міжетнічних конфліктів вона не виступає на чийомусь боці, крім випадків явної агресії або несправедливості однієї із сторін» [8, § II.2].

Характерними рисами у ставленні УПЦ до ролі національного чинника в житті церкви в основоположному документі її соціального вчення є: 1) наголошування на вселенському характері церкви; 2) сприйняття можливої двоїстої природи нації – як етнічної і політичної спільноти; 3) відмова у праві національних чинників визначати єдність церкви (це досягається вірою у Христа і фактом хрещення), а отже сублімативне усунення національного чинника і як фактора визначення єдності національної церкви через її окремішність від церкви іншої; 4) уникання терміну «український» та з ним пов'язаних; 5) закликах до дієвого християнського патріотизму щодо нації; 6) визнанні права на існування особливої спільноти – православного народу; 7) осуд агресивного націоналізму і шовінізму; 8) позиціонування церкви як фактора примирення між ворогуючими народами. Привертає увагу взаємна суперечність окремих рис учення УПЦ, що є вираженням і поясненням суперечності дійсної позиції представників цієї конфесії у суспільних реаліях.

2. УПЦ КП. Вираження позиції УПЦ КП щодо нації має чіткий україноцентричний характер: «В добу боротьби за державність Церква нерідко брала на себе функції проводиря в національному визволенні українського народу. В історії, як і тепер, церква потребує підтримки держави, а держава духовної підтримки Церкви» [9, § XIV].

Майже тотожно до вчення УПЦ є декларація УПЦ КП з приводу вселенськості церкви: «Однак вселенський характер церкви не виключає право християн на національну самобутність, національну культуру. Церква поєднує в собі вселенське начало з помісним – національним. Тому Православна церква, будучи вселенською, складається з багатьох помісних (тобто автокефальних) церков...» [9, § XV.3]. Та цілковито інший тон у погляді УПЦ КП вносить закид у бік УПЦ: «Структура Православної церкви не знає статусу «самостійної і незалежної» в складі іншої помісної церкви» [9, § XV.3].

Помісною Православною церквою українського народу УПЦ КП вважає себе [9, § XV.4]. На діяльність багатьох інших конфесій вона нарікає як на позбавлену національної складової: «На жаль, сьогодні в нашій державі новітні релігійні утворення і рухи все більше і більше проповідують розпливчате, безлике так зване громадянське суспільство, близьке до космополітичного. Всі наші попередні національні надбання і історія нерідко нехтуються, зневажаються світлі постаті нашого народу, які боролись за національне визволення і свободу» [9, § XV.5].

УПЦ КП повчає своїх вірних, що «православний українець і сьогодні покликаний любити свою Батьківщину. Православний патріотизм і національна свідомість мають бути діяльними і виявлятися в захисті нашої держави від супротивника, праці на благо Вітчизни, турботі про благоустрій і добробут народу» [9, § XV. 6]. Також церква акцентує, що справжній патріотизм не перечить любові до всього людства [9, § XV. 8]. Що важливо відзначити, УПЦ КП, як і УПЦ, аргументує своє бачення ролі національного чинника в житті віруючих через приклади шанування свого походження Ісусом та апостолом Павлом [8, § II.2; Мт. 8.20; Ів. 4.21–22; Фил. 3.5; 9, § XV. 7; Лк. 19.41–42; Рим. 9.2–4; Мт. 10. 6].

Характерними рисами позиції УПЦ КП щодо ролі національного чинника в житті церкви є: 1) україноцентричність; 2) позиціонування себе як Помісної Православної церкви українського народу; 3) визначення церкви як об'єднавчого щодо нації фактора; 4) бажання мати державну підтримку; 5) консерватизм, що виражається в осуді розбудови громадянського суспільства з космополітичними рисами; 6) заклики до дієвого патріотизму; 7) акцентування, що християнський патріотизм не суперечить любові до людства.

3. УГКЦ. Ставлення цієї конфесії до ролі національного чинника у житті церкви знайшло своє синтетичне, але далеко не повне, вираження у «Катехизмі УГКЦ «Христос наша Пасха» [1]. Важливим для розуміння позиції УГКЦ у досліджуваній темі є слово Л. Гузара «Один Божий народ у краї на київських горах» [5, с. 307–313].

Аналогічно до обох найбільших православних конфесій УГКЦ схвалює патріотизм: «Патріотизм – як чеснота любові до батьківщини – несумісний з ненавистю чи приниженням інших націй і рас, що є виявами шовінізму та расизму. Справжній патріотизм є дієвим: він сприяє збереженню та розвитку національної культури і самосвідомості. Патріот ніколи не поставить націю на місце Бога й не зведе віру лише до одного аспекту національної культури» [1, § 970].

Зближує греко-католицький погляд на національне питання з УПЦ та УПЦ КП і те, що дана конфесія розглядає державу як форму організації життя нації [1, § 954]. Щодо сутності самої нації, то в УГКЦ є чітка відповідь: «нація – це насамперед не політична, а духовно-релігійна єдність» [5, с. 220].

УГКЦ, на відміну від обох православних церков, не претендує на те, щоб представляти все українське суспільство (вона – церква меншості). У конфесії розробляється вчення про «один Божий народ у краї на київських горах» [5, с. 307–313]. Відповідно щодо цього конструкту, УГКЦ декларує потребу об'єднання церков, що є спадкоємницями Володимирівського хрещення 988 р., і відродження єдиної Київської церкви, котра існувала до Берестейської унії 1596 р. Таким чином і у вченні УГКЦ єдність релігійна пов'язана з єдністю національною [5, с. 34, 220, 309, 311–312]. А дотримання принципу служіння народові, нації, стає критерієм оцінки діяльності держави і церкви, робить їх партнерами [3, с. 15].

Можемо вказати наступні характерні риси вчення УГКЦ про роль національного чинника у житті церкви: 1) заклик до дієвого патріотизму; 2) осуд радикального націоналізму, шовінізму; 3) розуміння нації як духовно-культурної спільноти; 4) постулювання потреби єднання церков-спадкоємиць Володимирівського хрещення, оскільки це єднання сприятиме національній єдності; 5) відкритість до діалогу з православними церквами України; 6) відкидання зведення віри виключно до рангу однієї з національних ознак.

Таким чином, розгляд основних положень вчень УПЦ, УПЦ КП та УГКЦ у питанні їх ставлення до ролі національного чинника в житті церкви демонструє, що усім трьом конфесіям на теоретичному рівні притаманні: 1) схвалення дієвого патріотизму і відкидання радикального націоналізму і шовінізму; 2) визнання за церквою здатності бути об'єднувачем націю чинником. Це – основи для ведення діалогу між трьома конфесіями, коли мова йде про націю і державу. Власне, теми патріотизму й толерантності були серед маркерів, що визначали світоглядні рамки обох українських «Майданів»: 2004/2005 рр. та 2013/2014 рр.

УПЦ, УПЦ КП та УГКЦ акцентують, що релігійна єдність сприяє єдності національній, але вже на цьому рівні конфесії мають відмінне обґрунтування цієї проблеми. УПЦ у своїй аргументації уникає звернення до понять «український/українська», а натомість робить наголос на вселенському характері церкви; для УПЦ КП тема національного характеру церкви – в основі її позиції; УГКЦ розробляє принцип служіння народу/нації, але водночас застерігає, що віра не може розчинятися у національних почуттях. На відміну від УПЦ та УПЦ КП, які розглядають себе як самодостатні (згадаймо термін «православний народ») і ведуть мову про приєднання до них інших, УГКЦ веде мову про Київську церкву, в якій мають об'єднатися церкви, що утворилися після її розколу. Овертони «вселенськості» притаманні УПЦ та УГКЦ, вочевидь, через тісні зв'язки з Москвою і Ватиканом, відповідно. Проте зміст цих зв'язків в обох випадках суттєво різниться. Водночас на відміну від УПЦ, котра відмовляє національним чинникам у праві визначати єдність церкви, УПЦ КП та УГКЦ фактично визнають, що це можливо. Очевидно, що усі ці розбіжності у позиціях віддаляють втілення церквами задекларованого ними ідеалу «єдиної Вселенської Апостольської Церкви». З іншого боку, пошуки відповіді на окреслені суперечності потенційно є значним стимулом для богословського осмислення церквами української дійсності, а також випробуванням на факт дотримання своїх же соціальних вчень.

Список використаних джерел

1. Катехизм Української греко-католицької церкви: Христос – наша Пасха. – Львів: Свічачо, 2011. – 336 с.
2. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.
3. Мороз В. Поняття національного у вченні Української Греко-Католицької Церкви років незалежності / Володимир Романович Мороз // Українське релігієзнавство. – 2011. – № 60. – С. 13–22.
4. Словник соціологічних і політологічних термінів / Ред. В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов. – К.: Вища школа, 1993. – 141 с.
5. Соціально зорієнтовані документи Української греко-католицької церкви (1989–2008). – (Джерела християнського суспільного вчення та служіння, 1) / заг. ред. Леся Коваленко. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2008. – xxviii+711 с.
6. Metzler Philosophie Lexikon: Begriffe und Definitionen / hrsg. Von Peter Preuchtl und Franz-Peter Burkard. – 2 überarb. U. aktualisierte Aufl. – Stuttgart; Weimar: Metzner, 1999. – 685 s.
7. Говорун Кирил, о. Церква на кривавих землях // Код доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/57899/
8. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви // Код доступу: <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya>
9. Церква і світ на початку третього тисячоліття. Декларація ювілейного помісного собору Української православної церкви Київського патріархату [січень 2001 р.] // Код доступу: http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uockp_doc/34099/

Volodymyr Moroz**THE CONCEPT ON «NATION» IN THE TEACHING OF THE CHURCHES OF KYIV TRADITION (UOC MP, UOC KP, UGCC): THEORETICAL ASPECT OF THE PROBLEM**

The article is devoted to the analysis of interpretation the role of national factor in Church's life in the social teachings of UOC MP, UOC KP and UGCC.

Key words: UOC MP, UOC KP, UGCC, nation, social teaching

Миколай Лагодич (м. Чернівці)**ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄПАРХІЙ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1945–1965 РР.).**

У статті висвітлено специфіку діяльності Руської православної церкви в Західній Україні у 1944–1965 рр. Опіраючись на широку базу документальних свідчень, автор унаочнює розвиток структур РПЦ і характеризує провідні тенденції у трансформації конфесійної мережі та структуризації релігійно-церковних відносин.

Ключові слова: Руська православна церква (РПЦ), Українська греко-католицька церква (УГКЦ), Львівсько-Тернопільська єпархія, Станіславська єпархія, Дрогобицька єпархія.

Східногалицький регіон, одразу ж після звільнення від німецької окупації у липні 1944 р., посів особливе місце в політичній, ідеологічній, а також геополітичній стратегії державно-партійного керівництва СРСР. Це зумовлено передусім тим, що він відзначався власними історичними, національними, релігійно-культурними традиціями.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей функціонування структур РПЦ на території Західної України у 1945–1965 рр.

Об'єкт дослідження – конфесійне життя Західної України під церковно-ідеологічним диктатом СРСР та духовною опікою Московського Патріархату.

Предмет дослідження – конфесійні трансформації на території Західної України в контексті державно-релігійної політики СРСР у 1945–1965 рр.

Джерельну базу дослідження склали документи центральних і місцевих органів влади та різного роду управлінських структур СРСР, а також епістолярна спадщина церковних діячів.

Після звільнення Львова від німецьких нацистів, 27 липня 1944 р. і приходу радянської влади, парафії РПЦ на Галичині повернулися до того стану, що склався у 1939–1941 рр. На 1945 р. тут діяла лише одна православна єпархія – Львівсько-Тернопільська, створена у 1941 р. Першим архієреєм якої був єпископ Пантелеймон